

Immaterieel erfgoed, voor nu & later

Een onderzoek naar de inzet van de provincie Overijssel

Colofon

De Rekenkamer Oost-Nederland is een onafhankelijk orgaan dat onderzoek doet naar de doeltreffendheid, doelmatigheid en rechtmatigheid van het gevoerde bestuur van de provincies Gelderland en Overijssel.

De bestuursleden van de Rekenkamer zijn: de heer drs. M.M.S. Mekel (voorzitter), de heer ir. T.J.A. Gies (plv. voorzitter) en mevrouw drs. S.C. van der Haagen. De secretaris-directeur is mevrouw drs. S.W. Mathijssen RO.

Dit rapport is voorbereid door een onderzoeksteam bestaande uit S. Spenkelink, MSc en ir. J. Schepers.

Rekenkamer Oost-Nederland
Sijzenbaanplein 11-15
7411 HL Deventer
Telefoon: 0570 - 66 58 00
info@rekenkameroost.nl
www.rekenkameroost.nl
X: @RekenkamerOost
LinkedIn: Rekenkamer Oost-Nederland

De foto is afkomstig van Pixabay.

Immaterieel erfgoed, voor nu & later

Een onderzoek naar de inzet van de provincie Overijssel

Deventer, juni 2024

Voorwoord

In 2024 begon het nieuwe jaar van uw Staten met immaterieel erfgoed. Tijdens de nieuwjaarsreceptie was er voor iedereen een plakje Twentse Krentenwegge en werd er een filmpje getoond van melkbusschieten in Kampen. Twee verschillende vormen van immaterieel erfgoed die door inwoners levend worden gehouden en zijn bijgeschreven op de Inventaris Immaterieel Erfgoed Nederland. De dragers van dit soort initiatieven worden erfgoedgemeenschappen genoemd. In Overijssel zijn zeker 450 van dergelijke gemeenschappen actief en samen dragen zij bij aan het behoud van tradities, gebruiken, ambachten, etc.

Provinciale Staten zagen bij immaterieel erfgoed ook een duidelijke rol voor de provincie. De erfgoedgemeenschappen verdienen hun steun, zo is de overtuiging. Dit doet provincie niet zelf maar hiervoor worden partijen als het Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland ingezet en is het Erfgoedplatform Overijssel opgericht door Collectie Overijssel en de Overijsselacademie. Een structuur die deels nog in opbouw is en waarbij het nog zoeken hoe en waarmee erfgoedgemeenschappen en kleine erfgoedinstellingen het beste ondersteund kunnen worden. Daarnaast zijn er via subsidieregelingen vele projecten mogelijk gemaakt en zijn er producten opgeleverd. In het onderzoek spreken we overigens van erfgoedgemeenschappen als overkoepelde term. Het gaat natuurlijk om heel divers gezelschap van bloemencorso's, verteltradities, beiaardiers, midwinterhoornblazers, gondelvaart etc.

De ambtenaren van Overijssel worden naar eigen zeggen regelmatig benaderd door andere provincies met vragen over de gekozen aanpak. Daarmee lijkt Overijssel een inspirerend voorbeeld te zijn. In het cultuurbeleid voor de periode 2025-2028 stellen GS voor om verder te gaan op de ingeslagen weg. Ons onderzoek publiceren we net daarna. We zien dat een deel van de aanbevelingen al opgepakt zijn in dit nieuwe beleid. Dit laat ons inziens goed zien dat de doorwerking van de rekenkamer eigenlijk al begint bij de start van een onderzoek. Door de vragen die we in interviews stellen, worden mensen aan het denken gezet. Daarnaast is de nota van bevindingen al voor publicatie gedeeld met de ambtelijke organisatie voor een feitelijk check. De bestuurlijke nota is hier op gebaseerd.

Tot slot een woord van dank aan iedereen die informatie voor dit onderzoek heeft aangeleverd.

Namens de Rekenkamer Oost-Nederland,

Michael Mekel
Voorzitter

Suzan Mathijssen
Secretaris-directeur

Inhoudsopgave

Voorwoord	4
1 Over dit onderzoek.....	6
1.1 Aanleiding.....	6
1.2 Achtergrond	7
1.3 Focus	11
1.4 Opbouw van het rapport.....	11
2 Conclusies en aanbevelingen	12
2.1 Hoofdconclusie en aanbevelingen	12
2.2 Immaterieel erfgoed pijler in cultuurbeleid.....	14
2.3 Uitvoering grotendeels extern; deel infrastructuur onder-steuning (dynamische en diffuse) doelgroep nog in opbouw	17
2.4 Vinger aan de pols waardoor PS kon worden geïnformeerd & zicht verkregen is op resultaten project- en productniveau	19
2.5 Bijdrage aan doelen lastig vast te stellen; toezegging inzicht in impact te ambitieu.....	22
Bijlage 1: Bronnenlijst	25

1 Over dit onderzoek

Dit hoofdstuk beschrijft de achtergrond van het thema immaterieel erfgoed en de aanleiding en focus van het onderzoek.

1.1 Aanleiding

Erfgoed brengt historische waarde, de waarde voor onze leefomgeving en een verbindende waarde met zich mee, zo wordt gesteld door het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Het vertelt ons verhalen over waar we vandaan komen, wie wij zijn en hoe we ons ontwikkelen. Daarnaast biedt erfgoed herkenning en identiteit en weerspiegelt het de culturele diversiteit in onze samenleving.

6

Immaterieel erfgoed, voor nu & later

Bij erfgoed kan er onderscheid gemaakt worden tussen materieel erfgoed (gebouwen, monumenten, objecten en documenten) en immaterieel erfgoed (bv. rituelen, tradities of streektaal). Wij kijken in dit onderzoek naar het laatste; het erfgoed dat je niet kunt vastpakken. In de praktijk is immaterieel erfgoed meestal een culturele activiteit die mensen ondernemen of organiseren. Mensen zijn zich er lang niet altijd bewust van (dat ze) immaterieel erfgoed (beoefenen). Het gaat om bekende dingen als het vieren van Koningsdag, het eten van beschuit met muisjes bij een geboorte of schaatsen op natuurijs. Er zijn ook vormen van immaterieel erfgoed die bij een specifieke provincie horen zoals de Twentse krentenwegge, het bloemencorso in Sint Jansklooster of het midwinterhoorn blazen in Overijssel.¹

In de fractiegesprekken kwam de belangstelling van PS voor erfgoed duidelijk naar voren. Daarnaast bleek ook uit moties dat de interesse voor immaterieel erfgoed groot was bij PS.

¹ De informatie uit deze alinea is afkomstig van de website en diverse publicaties van het KIEN.

1.2 Achtergrond

Wat is immaterieel erfgoed?

In het UNESCO Verdrag ter Bescherming van het Immaterieel Erfgoed (hierna: UNESCO-verdrag) dat Nederland in 2012 ondertekende en ratificeerde, is het begrip immaterieel erfgoed heel precies gedefinieerd. Dit zijn:

“de praktijken, voorstellingen, uitdrukkingen, kennis, vaardigheden - met inbegrip van de bijbehorende instrumenten, voorwerpen, artefacten en culturele ruimtes - die gemeenschappen, groepen en, in sommige gevallen, individuen erkennen als deel van hun cultureel erfgoed. Dit immaterieel cultureel erfgoed, dat van generatie op generatie wordt overgedragen, wordt voortdurend opnieuw gecreëerd door gemeenschappen en groepen in reactie op hun omgeving, hun interactie met de natuur en geschiedenis en geeft hun een gevoel van identiteit en continuïteit; hierdoor wordt het respect voor culturele diversiteit en menselijke creativiteit bevorderd. [...]”²

Kortere definities van immaterieel erfgoed zijn: cultuuruitingen van erfgoedgemeenschappen³ of levend erfgoed.⁴

Het Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland (KIEN) geeft aan dat het er voor immaterieel erfgoed niet toe doet of iets uniek, eeuwenoud of typisch Nederlands is. Belangrijker is dat het immaterieel erfgoed levend en dynamisch is. Met levend wordt bedoeld dat het in het hier en nu wordt beoefend en met dynamisch wordt bedoeld dat het zich aanpast en meebeweegt met de tijd. Verder is kenmerkend bij immaterieel erfgoed dat het de beoefenaars zelf zijn die het definiëren en aan zet zijn om het toekomst te geven. Dit laatste wordt ook wel borgen genoemd.

7

Immaterieel erfgoed, voor nu & later

In tabel 1 staan de vijf domeinen van immaterieel erfgoed uit het UNESCO-verdrag:

Tabel 1: Domeinen immaterieel erfgoed en voorbeelden

Domein	Voorbeelden
Festiviteiten, rituelen en sociale praktijken	Gondelvaart Giethoorn, bloemencorso Vollenhove, pinksterbruidjes Borne.
Spreken, zingen en vertellen	Anansi verteltraditie, Hindeloopercultuur.
Uitvoerende kunsten	Beiaardcultuur, bovenstemzingen bij Psalmen in Genemuiden, demoscene, cultuur van de piratenmuziek (met uitzondering van illegaal zenden).
Traditioneel vakmanschap/ambachten	Molenaar, midwinternhoorn blazen, handmatig klompen maken.
Kennis en gebruiken rondom de natuur en het universum	Traditionele bevloeiing van grasland, schaapsherder met traditionele schapenrassen, (maas)heggenvlechten.

² UNESCO-verdrag, art. 2 lid 1.

³ Erfgoedgemeenschappen is de kortere benaming voor de ‘gemeenschappen, groepen en in sommige gevallen individuen’ waar in het UNESCO-verdrag over gesproken wordt. Het zijn de mensen die het immaterieel erfgoed beoefenen, zich ermee identificeren en er nauw bij betrokken zijn.

⁴ KIEN. Gehanteerde termen en begrippen ontleend aan het UNESCO-verdrag, p. 1.

Niet iedereen gebruikt de UNESCO-definitie van immaterieel erfgoed. Sommige overheden en musea, vatten immaterieel erfgoed (ook) op als - het vertellen van - het verhaal achter een voorwerp/object, een historische gebeurtenis of streek/gebied. Een in populariteit stijgende manier om dergelijke verhalen in beeld te brengen, is 'oral history'. Dit past goed bij het 'Verdrag van Faro, de waarde van cultureel erfgoed voor de samenleving' dat Nederland begin dit jaar ondertekende.⁵ Volgens het UNESCO-verdrag zijn verhalen, ervaringen of herinneringen geen immaterieel erfgoed.⁶ Verder valt streektaal buiten het UNESCO-verdrag. Tegelijkertijd voldoet het wel aan belangrijke elementen uit de definitie van het UNESCO-verdrag, zoals bijdragen aan de identiteit en het doorgeven van generatie op generatie. Verschillende partijen (waaronder diverse overheden en erfgoedhuizen) rekenen het tot immaterieel erfgoed.

Rolverdeling bij immaterieel erfgoed op hoofdlijnen

Volgens UNESCO ligt de verantwoordelijkheid voor het levend en actueel houden van het immaterieel erfgoed bij de gemeenschappen, groepen en individuen (hierna: erfgoedgemeenschappen) die het beoefenen. De rol van de overheid is daarbij niet om te bepalen hoe het immaterieel erfgoed eruit dient te zien of uitgeoefend wordt. De overheid kan bijdragen aan een gunstig klimaat waarin immaterieel erfgoed kan gedijen en (helpen bij) het beschermen van het immaterieel erfgoed.⁷

Het UNESCO-verdrag verplicht staten die het ondertekenen (zoals Nederland deed in 2012) om maatregelen te nemen ter bescherming van hun immaterieel erfgoed. Voorbeelden hiervan zijn het opstellen en regelmatig bijwerken van één of meerdere inventarissen, het ontwikkelen van programma's die bijdragen aan het borgen van immaterieel erfgoed, het bevorderen van wetenschappelijk onderzoek en het werken aan educatie, bewustwording en deskundigheidsbevordering. Het Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland (KIEN) coördineert de implementatie van het UNESCO-verdrag in Nederland. De staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) stuurde april 2024 een kamerbrief met een beleidsvisie op het terrein van immaterieel erfgoed naar de Tweede Kamer. Hierin wordt (in aanvulling op de uitspraak dat het UNESCO-verdrag het fundament is) genoemd dat het recent ondertekende Faro-verdrag een belangrijke inspiratiebron voor het immaterieel erfgoedbeleid in Nederland is.

Provincies en gemeenten hebben beleidsvrijheid bij hun inzet op immaterieel erfgoed. Er is geen landelijke wet- en regelgeving of bestuurlijke afspraak die hen verplicht hierop in te zetten en/of aangeeft hoe zij dat moeten doen. Zowel het Rijk als het KIEN zien een belangrijke rol voor provincies en gemeenten in de uitvoering van het UNESCO-verdrag en benadrukken de (maatschappelijke en economische) waarde en kansen die immaterieel erfgoed hen ook kan bieden. In een eerdergenoemde brief stelt de staatssecretaris van

⁵ Het verdrag treedt in werking als het parlement het goedkeurt, wat naar verwachting op zijn vroegst in 2026 zal zijn. Bij het Faro-verdrag staat participatie van burgers bij erfgoed centraal en daar is er een overlap met het UNESCO-verdrag. Het gaat bij het Faro-verdrag van Faro om zowel materieel en immaterieel cultureel erfgoed.

⁶ KIEN (2021). *Beleid rond immaterieel erfgoed*, p. 9. *Dat verhalen, ervaringen of herinneringen geen immaterieel erfgoed volgens het UNESCO-verdrag zijn, zit erin dat volgens het verdrag immaterieel erfgoed iets is wat actief beoefend wordt en tot uiting komt in bijvoorbeeld culturele praktijken of rituelen. Achter erfgoed (ook immaterieel erfgoed), maar dat verhaal is niet het erfgoed zelf volgens het KIEN.*

⁷ KIEN. *Veelgestelde vragen: Wie beschermt immaterieel erfgoed?* <https://www.immaterieelerfgoed.nl/nl/veelgesteldevragen>; KIEN. *Factsheet (2017); Ruimte voor immaterieel erfgoed (2020) en Beleid rondom immaterieel erfgoed (2021).*

OCW dat er maar weinig gemeenten en provincies beleid ontwikkelden voor immaterieel erfgoed. En dat kennis over de culturele en maatschappelijke waarde van immaterieel erfgoed slechts sporadisch aanwezig is bij provincies en gemeenten. Volgens de staatssecretaris onderschatten provincies en gemeenten daardoor wat immaterieel erfgoed(gemeenschappen) kan bijdragen aan maatschappelijke opgaven en soms ook aan de economie en toerisme. In het onderzoek waar de brief mede op is gebaseerd, wordt Overijssel genoemd als een provincie waar wel actief beleid gevoerd wordt.⁸ In de brief geeft de staatssecretaris aan welke versterkingsmogelijkheden zij ziet op het terrein van immaterieel erfgoed en kondigt zij twee concrete acties aan. Ten eerste het opzetten van een samenwerkingsnetwerk (voor de versterking van de erfgoedgemeenschappen). Ten tweede het maken van bestuurlijke afspraken met de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, het Interprovinciaal Overleg en de cultuurregio's⁹ over immaterieel erfgoed (voor de versterking van de samenwerking tussen overheden).¹⁰

Het KIEN en de provinciale erfgoedhuizen (verenigd in het OPEN¹¹) sloegen eind 2023 de handen ineen met het project 'Samen Verder'. Hoofddoelstelling daarvan is het verbeteren van de ondersteuning van immaterieel erfgoedgemeenschappen bij de borging van erfgoed door een intensievere samenwerking tussen het KIEN (landelijk) en de provinciale erfgoedhuizen (regionaal). Hier wordt invulling aangegeven door: het ontwikkelen van een landelijk coördinatiepunt voor immaterieel erfgoed, het aanstellen van Immaterieel Erfgoed-coaches in de twaalf provincies en afstemming tussen het OPEN en het KIEN.

Immaterieel erfgoed in Overijssel

Het KIEN beschikt over informatie die een indicatie kan geven van hoeveel immaterieel erfgoed(gemeenschappen) er in Overijssel is. Zij telde begin 2020 bijna 450 immaterieel erfgoedgemeenschappen in Overijssel en stelt dat dit beeld nog niet compleet is. Iets meer dan 20% was gerelateerd aan carnaval. Ook is iets meer dan 20% gerelateerd aan ambachten zoals weven of het molenaarsambacht.

Erfgoed wordt in Nederland onder andere zichtbaar gemaakt via het Netwerk en de Inventaris Immaterieel Erfgoed Nederland (hierna: Netwerk en Inventaris). Het Netwerk is een overzicht van immaterieel erfgoed dat mensen online hebben aangemeld via het KIEN.¹² Opname in het Netwerk toont dat een erfgoedgemeenschap de eigen cultuuruiting of culturele activiteit erkent als immaterieel erfgoed. Tenminste¹³ 37 vormen van Overijssels immaterieel erfgoed waren opgenomen in het Netwerk (zie figuur 1 voor welke). De Inventaris betreft een kleinere groep binnen het bredere Netwerk. De Inventaris bestaat

⁸ Cultural motion. *Levend erfgoed; een toekomstgerichte evaluatie van het immaterieel erfgoedbeleid*, p. 20.

⁹ In aanloop naar de cultuurperiode 2021-2024 zijn op initiatief van steden en provincies 15 cultuurregio's gevormd. De cultuurregio's in Oost-Nederland zijn: Zwolle, Twente, Stedendriehoek, Ede-Wageningen, Arnhem-Nijmegen.

¹⁰ Kamerbrief ministerie van OCW (4 april 2024). 'Immaterieel erfgoed van, voor, door en met iedereen', p. 5 en 2.

¹¹ Dit staat voor Overleg Provinciale Erfgoedhuizen Nederland. Dit is een stichting/platform voor provinciale erfgoedorganisaties in Nederland. Voor Overijssel is het Erfgoedplatform Overijssel (zie §2.3) lid.

¹² Na aanmelding toetst het KIEN of het aan de criteria voor immaterieel erfgoed voldoet en publiceert de erfgoedpagina op haar website. De criteria zijn bepaald o.b.v. de door de UNESCO geformuleerde definitie van immaterieel erfgoed. Die criteria zijn o.a. dat het een levende cultuuruiting/culturele activiteit betreft die wordt voortgezet door een opeenvolging van beoefenaars; het erfgoed dynamisch is en het welzijn van dieren niet wordt geschaad.

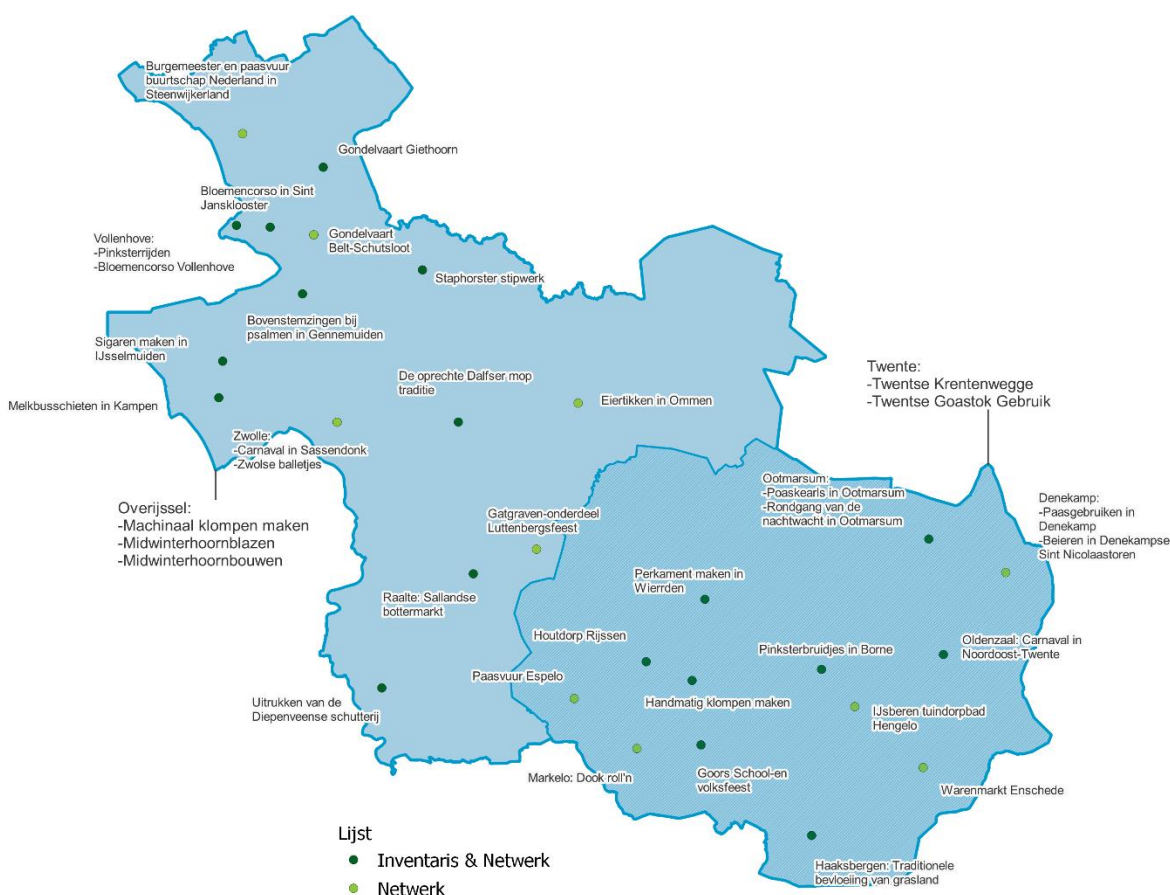
¹³ Het is moeilijk om via de website van het KIEN te achterhalen hoeveel Overijssels immaterieel erfgoed er is opgenomen in het Netwerk. We gebruikten hiervoor de cultuurhistorische waardenkaart Overijssel waarin werd verwezen naar een lijst van het KIEN. Hierin stonden echter ook vormen van landelijk immaterieel erfgoed dat ook in Overijssel wordt uitgeoefend en een enkel voorbeeld van immaterieel erfgoed uit een andere provincie. Die hebben we niet meegeteld noch in figuur 1 weergegeven.

uit betrokkenen en beoefenaars van immaterieel erfgoed die zich actief inzetten voor de toekomst van het erfgoed waarmee zij zich identificeren en voor het door willen geven aan volgende generaties. Daarvoor maken ze een zogenoemd borgingsplan waarin ze aangeven wat ze al doen en wat ze gaan doen om hun immaterieel erfgoed toekomst te geven. Opname in het Netwerk is een voorwaarde voor bijschrijving in de Inventaris. Eind 2023 waren er 26 vormen van Overijssels immaterieel erfgoed bijgeschreven op de Inventaris. Met dit aantal schiet Overijssel - samen met drie andere provincies - uit boven de andere provincies, volgens het KIEN. Bovenstaande aantallen zijn gebaseerd op zelfaanmelding door gemeenschappen. Het geeft dan ook geen totaalbeeld van al het Overijsselse immaterieel erfgoed.

Figuur 1: Overijssels immaterieel erfgoed op Netwerk en Inventaris Immaterieel Erfgoed (stand begin 2024)

10

Immaterieel erfgoed, voor nu & later

Bron: Kaart Rekenkamer Oost-Nederland op basis van gegevens het KIEN.

Er zit een groot verschil tussen 450 Overijsselse immaterieel erfgoedgemeenschappen en 37 vormen van Overijssels immaterieel erfgoed op het Netwerk. Er zijn diverse redenen voor dit verschil. Zo zijn er Overijsselse erfgoedgemeenschappen die een vorm van immaterieel erfgoed beoefenen dat landelijk is bijgeschreven. Denk bijvoorbeeld aan Oranjeverenigingen die Koningsdag organiseren. Of gemeenschappen rondom ambachten die wel op het Netwerk/de Inventaris zijn bijgeschreven maar niet specifiek Overijssels zijn,

bv. het molenaarsambacht of bijen houden. Daarnaast melden lang niet alle immaterieel erfgoedgemeenschappen zich aan voor het Netwerk (of de Inventaris), bijvoorbeeld omdat zij niet bekend zijn met de mogelijkheid hiertoe of dit niet willen/nodig vinden.

1.3 Focus

In dit onderzoek lag de focus op de inzet van de provincie Overijssel op het gebied van immaterieel erfgoed en de resultaten daarvan. Met de aandacht voor de resultaten raakt het onderzoek aan de doeltreffendheid van het beleid. De belangrijkste redenen om de focus te leggen op immaterieel erfgoed, waren:

- er bleek nog minder onderzoek naar gedaan en minder informatie over beschikbaar dan over materieel erfgoed;
- er was statenbreed interesse voor, zoals blijkt uit bijvoorbeeld de motie van PS over immaterieel erfgoed van eind 2019, de fractiegesprekken en het startgesprek dat we in voorbereiding op het onderzoek met PS voerden.

We zijn voor de afbakening in dit onderzoek uitgegaan van wat de provincie Overijssel onder immaterieel erfgoed schaaft. Dit betekent concreet bijvoorbeeld dat we haar inzet op streektaal (Nedersaksisch) meenemen, omdat dit onderdeel is van het Overijsselse beleid op het gebied van immaterieel erfgoed.

1.4 Opbouw van het rapport

In het volgende hoofdstuk starten we met een overzicht van de conclusies uit ons onderzoek en de aanbevelingen die uit het onderzoek voortkomen. In de daarop volgende paragrafen werken we de deelconclusies uit. De bevindingen die tot deze deelconclusies hebben geleid, vindt u in de nota van bevindingen op onze [website](#). In bijlage 1 van de nota van bevindingen leest u de opzet van het onderzoek. We voerden het onderzoek ook uit voor Gelderland, dat rapport komt op onze website te staan.

2 Conclusies en aanbevelingen

In dit hoofdstuk staan de conclusies en aanbevelingen centraal uit het onderzoek naar de inzet van de provincie Overijssel op het gebied van immaterieel erfgoed.

2.1 Hoofdconclusie en aanbevelingen

Hoofdconclusie

De provincie zette zich de afgelopen jaren actief in voor immaterieel erfgoed. Immaterieel erfgoed is, op verzoek van PS, als aparte pijler opgenomen in het cultuurbeleid. Daarbij is vooral ingezet op streektaal, netwerken en verhalen & verleden. De uitvoering ligt voor een belangrijk deel bij externe organisaties; de structuur voor de ondersteuning van de (dynamische en diffuse) doelgroep van het beleid is deels nog in opbouw. GS hielden vinger aan de pols bij de uitvoering. Hierdoor konden zij PS zodanig informeren dat zij een controlerende rol konden invullen en kon inzicht verkregen worden in de gerealiseerde resultaten op project- en productniveau. In hoeverre het totaal daarvan bijdraagt aan de doelen is lastiger vast te stellen. Dit komt mede doordat er sprake is van beperkt meetbare doelen en het moeilijk is om resultaten op 'waarde' te schatten. De toezegging van GS om zicht te geven op de impact bleek dan ook te ambitieus.

In de volgende paragrafen werken we de hoofdconclusie in deelconclusies uit met daarbij onze aanbevelingen. Hierbij is het goed te realiseren dat de conclusies en aanbevelingen zijn gebaseerd op onderzoek over de provinciale inzet in de afgelopen jaren, te weten de beleidsperiode 2021-2024. GS stuurden 12 juni 2024 het Statenvoorstel over het cultuur- en erfgoedbeleid voor de komende beleidsperiode (2025-2028) naar PS. We zien daarin delen van onze aanbevelingen terug komen en hebben dit opgenomen bij de toelichting op de aanbevelingen hieronder. We adviseren PS om ons onderzoek en bijbehorende aanbevelingen te betrekken bij de behandeling van het Statenvoorstel over het cultuurbeleid 2025-2028.

Aanbevelingen

1. PS: Verzoek GS om in het beleid over immaterieel erfgoed het uitgangspunt voor dit beleid (en de daaruit voortkomende rolopvatting) expliciet te maken.
Als Rekenkamer vinden we het van belang dat voor PS duidelijk is wat het uitgangspunt van het beleid voor immaterieel erfgoed is (te weten: het UNESCO-verdrag) en wat de betekenis daarvan is voor bijvoorbeeld de rolopvatting. Daarmee is het voor iedereen duidelijk wat de basis is en wat de provincie wel en niet doet. Dit voortkomt ook onduidelijkheden achteraf. Over zowel het uitgangspunt als de rolopvatting stond niets in het beleid 2021-2024. GS hebben dit op andere momenten aan PS verduidelijkt. In het beleid 2025-2028 staat meer dan eerder over de erfgoedgemeenschappen die aan zet zijn (dit is een belangrijk element uit het verdrag), maar wat dat betekent voor de provinciale rol is niet duidelijk gemaakt.

2. PS: Verzoek GS om de gerealiseerde structuur rondom immaterieel erfgoed te borgen.
Uitvoeringsorganisaties zetten in op het krijgen van zicht op de doelgroep van het beleid om die zo goed mogelijk te ondersteunen. Dit is uitdagend omdat die doelgroep en hun behoefte diffuus en dynamisch is. Een deel van de structuur om de doelgroep te ondersteunen en versterken is nog in opbouw. In verband met het lange termijnperspectief is het borgen van de gerealiseerde structuur van belang. Het kost tijd voordat de doelgroep de ondersteunende structuur leert kennen en andersom.

3. PS: Verzoek GS om in de aanstaande beleidsperiode bij immaterieel erfgoed in te zetten op de samenwerking met gemeenten.
De afgelopen jaren werkte de provincie op het gebied van immaterieel erfgoed niet samen met gemeenten, terwijl erfgoedgemeenschappen (een belangrijke doelgroep in het beleid) wel veelal met gemeenten te maken hebben en veel van de ervaren knelpunten onder de verantwoordelijkheid van gemeenten vallen. In het nieuwe beleid geven GS aan actief het gesprek met gemeenten aan te gaan om te onderzoeken hoe zij ondersteund kunnen worden bij lokale visies en de inzet op immaterieel erfgoed.

- 4a. PS: Verzoek GS om realistisch te zijn over het inzicht dat ze kunnen geven in de impact.
- 4b. PS: Verzoek GS om in het nieuwe beleid aandacht te besteden aan de evaluatie daarvan.
GS zegden in 2020 toe dat ze de impact van de cultuur- en erfgoedsector zouden laten zien, maar die toezegging was te ambitieus. In het nieuwe cultuurbeleid 2025-2028 komt dat niet meer terug en staat ook niets over evalueren. Als Rekenkamer zijn we van mening dat evaluatie van beleid van belang is voor toekomstig beleid. Tegelijkertijd is het belangrijk als GS realistisch te zijn in toezeggingen over het geven van inzicht in de impact, om (te) hoge verwachtingen en daarmee samenhangend risico op teleurstelling te voorkomen.

2.2 Immaterieel erfgoed pijler in cultuurbeleid

Immaterieel erfgoed is, op verzoek van PS, als aparte pijler opgenomen in het cultuurbeleid. In uitvoeringsplannen werkten GS de inzet voor immaterieel erfgoed uit. De focus lag hierbij op de volgende onderdelen: Nedersaksisch, netwerken (van erfgoedgemeenschappen en kleine erfgoedinstellingen), verhalen & verleden. De provincie besteedde de afgelopen jaren gemiddeld € 2,4 miljoen per jaar aan immaterieel erfgoed. Wat niet in het beleid terugkomt is dat het UNESCO-verdrag het uitgangspunt hiervoor vormt terwijl dit duidelijkheid geeft over de rolopvatting van de provincie. GS hebben die rolopvatting op andere momenten bij PS moeten verduidelijken.

Immaterieel erfgoed, op verzoek van PS, pijler in het cultuurbeleid

In Overijssel is erfgoed onderdeel van het cultuurbeleid. Eind 2019 namen PS een motie aan waarin ze GS onder andere verzochten om in het nieuw te vormen provinciale cultuurbeleid het immateriële erfgoed als een van de pijlers mee te nemen. Op 26 mei 2020 stelden PS het cultuurbeleid 2021-2024 vast en namen ze kennis van het uitvoeringsplan cultuur 2021-2022. Dit uitvoeringsplan bevat een uitwerking van het beleid door GS. In het beleid en het bijbehorende uitvoeringsplan 2021-2022 komt immaterieel erfgoed duidelijk terug (zie figuur 2). Dit geldt ook voor het uitvoeringsplan cultuur 2023-2024. Onderdelen van de voorgenomen inzet op immaterieel erfgoed die in beide uitvoeringsplannen terugkwamen, waren: Nedersaksisch, netwerken (van erfgoedgemeenschappen en kleine erfgoedinstellingen) en verhalen & verleden. Belangrijke motivatie om in te zetten op erfgoed is de maatschappelijk en economische waarde ervan.

Ook na de vaststelling van het cultuur- en erfgoedbeleid bleven PS aandacht houden voor immaterieel erfgoed. Zij dienden moties in en stelden Statenvragen die - mede - betrekking hadden op of relevant waren voor immaterieel erfgoed. Dit ging onder andere over het Nedersaksisch (2020), vrijwilligers (2021/2022), evenementen zoals paasvuren in relatie tot stikstof/de Wet natuurbescherming¹⁴ (2022/2023) en schaapskuddes (2022/2023).

Bij de afronding van deze nota is nieuwe cultuur- en erfgoedbeleid net gepubliceerd. PS nemen daar 17 juli 2024 een besluit over. De uitkomst kon derhalve niet verwerkt in dit rapport. Zij gaan erover of de provincie ook in de komende periode inzet op immaterieel erfgoed. Het is natuurlijk in de eerste plaats voor de provincie zelf van belang om scherp te hebben hoe zij haar inzet op dit thema in de komende jaren voor zich ziet. Echter, wat dit extra van belang maakt, is dat - zoals al genoemd in §1.2 - de staatssecretaris van OCW onlangs aankondigde dat zij bestuurlijke afspraken (met de VNG, het IPO en de cultuurregio's) gaat maken over immaterieel erfgoed.

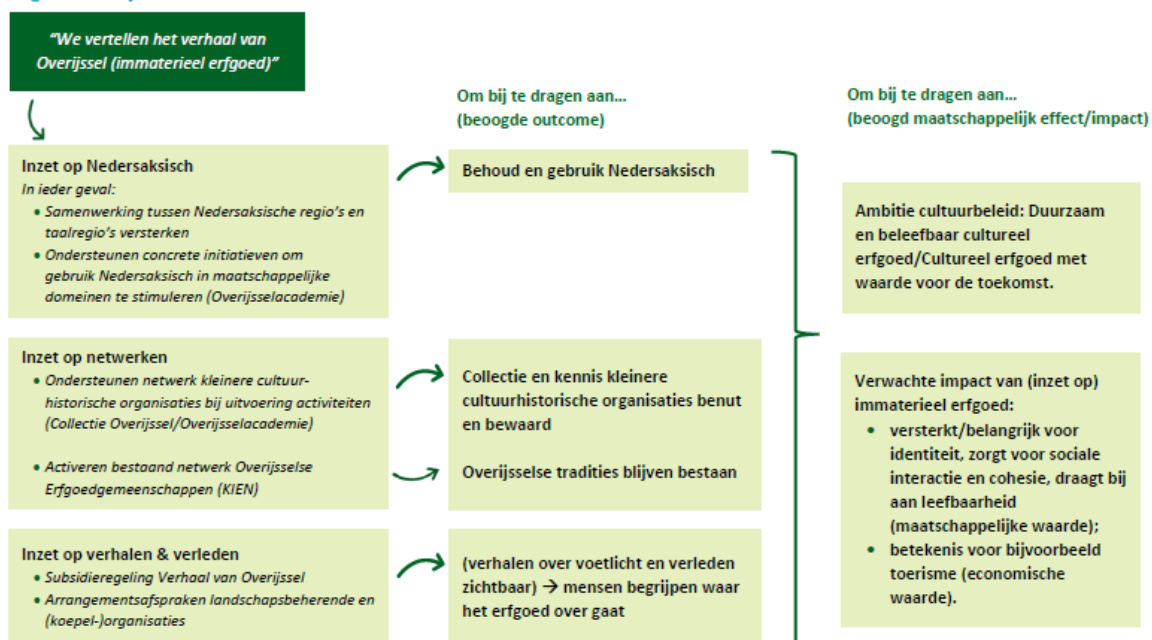
¹⁴ Op 1 januari 2024 is de Wet natuurbescherming opgegaan in de Omgevingswet.

Figuur 2: Immaterieel erfgoed in cultuurbeleid 2021-2024 Overijssel en bijbehorend(e) uitvoeringsplan(nen)

Doelen

Strategie en aanpak:

Bron: Afbeelding Rekenkamer Oost-Nederland o.b.v. startnotitie cultuurbeleid, PS-besluit cultuurbeleid, cultuurbeleid en uitvoeringsplannen cultuur.

Gemiddeld € 2,4 miljoen per jaar besteed aan immaterieel erfgoed

In de periode 2021-2023 besteedde de provincie tussen de € 2,3 en € 2,5 miljoen aan de uitvoering van haar beleid op het gebied van immaterieel erfgoed. Het geld werd met name besteed via subsidies. Het ging daarbij om zowel een subsidieregeling als subsidies aan organisaties voor de uitvoering. In de volgende paragraaf over de uitvoering van het beleid geven we hier voorbeelden van.

In beleid komt niet terug dat UNESCO-verdrag uitgangspunt is, wel relevant duidelijkheid rolopvatting

GS stelden dat het 'UNESCO Verdrag inzake bescherming van het Immaterieel Cultureel Erfgoed' (hierna: UNESCO-verdrag) het uitgangspunt is voor het provinciale beleid over immaterieel erfgoed. In §1.2 gingen we al in op de definitie van immaterieel erfgoed, de centrale rol voor erfgoedgemeenschappen en de daaruit vloeiende rolopvatting voor de overheid op basis van dit verdrag. In het provinciale beleid voor immaterieel erfgoed staat nergens dat dit verdrag het uitgangspunt daarvoor vormt, terwijl het wel duidelijkheid geeft over de rolopvatting van de provincie bij dit thema. Ook daar is in het beleid geen aandacht voor. GS hebben dit op andere momenten bij PS moeten verduidelijken. Zo spraken zij over 'met grote regelmaat terugkerende verzoeken van fracties om als GS een uitspraak te doen over het belang van een traditie, ambacht of gebruik' en stellen dat dit niet past bij de uitgangspunten van het beleid (het UNESCO-verdrag), waarbij ze PS opriepen om zich hier in meer algemene termen hierover uit te drukken. In antwoord op een Statenvraag of zij de opvatting deelden dat een specifiek voorbeeld een waardevolle uiting van volkscultuur is, gaven GS (onder verwijzing naar en met uitleg over het UNESCO-verdrag) aan dat het niet aan hen is om een oordeel te hebben over wat immaterieel erfgoed is en wat niet.

Als Rekenkamer zijn we van mening dat het voor PS van belang is te weten wat het uitgangspunt van het beleid voor immaterieel erfgoed is en wat de betekenis daarvan is voor bijvoorbeeld de rolopvatting. Daarmee is het voor iedereen duidelijk wat de basis is en wat de provincie wel en niet doet. Dit voortkomt ook onduidelijkheden achteraf.

Dat de provincie niet expliciet in haar beleid had staat dat het UNESCO-verdrag daar het uitgangspunt voor vormt, betekent overigens niet dat haar beleid(sinzet) niet in lijn met het verdrag was. In haar beleid ging de provincie grotendeels uit van de definitie van immaterieel erfgoed uit het UNESCO-verdrag. Verschil zit op de onderdelen streektaal en verhalen. Die heeft provincie Overijssel namelijk opgenomen in haar immaterieel erfgoedbeleid. De provincie heeft de ruimte om daarin andere keuzes te maken, is hierin ook niet de enige (zie §2.2) en geeft in haar beleid aan waarom zij deze onderdelen van belang vindt. Bovendien is er op het gebied van streektaal wel sprake van een bestuurlijke afspraak om hierop in te zetten (te weten het convenant Nedersaksisch¹⁵).

Voor de uitvoering van het beleid op het onderdeel 'activering van het netwerk van erfgoedgemeenschappen' (zie figuur 2) werkt de provincie met het KIEN. Hierbij zijn er brede afspraken gemaakt over de inzet van het KIEN ten behoeve van erfgoedgemeenschappen. De provincie bepaalt daarbij niet aan welke erfgoedgemeenschappen zij aandacht moet besteden. Het KIEN reageert op ondersteuningsvragen van de erfgoedgemeenschappen zelf. Een dergelijke werkwijze sluit aan bij het UNESCO-verdrag.

Aanbeveling

1. PS: Verzoek GS om in het beleid over immaterieel erfgoed het uitgangspunt voor dit beleid (en de daaruit voortkomende rolopvatting) expliciet te maken.

¹⁵ In dit convenant (2018) spraken het Rijk en regionale bestuurders van Noordoost Nederland af om zich in te spannen en samen te werken om het Nedersaksisch te behouden en gebruik te bevorderen. Deelnemende regionale besturen zijn (naast de provincie Overijssel): de provincie Drenthe, de provincie Fryslân, de provincie Gelderland, de provincie Groningen, de gemeente Ooststellingwerf en de gemeente Weststellingwerf. Een deelnemende overheid kan haar inzet zelf bepalen; er is niet vastgelegd welke inspanningen gedaan moeten worden.

2.3 Uitvoering grotendeels extern; deel structuur ondersteuning (dynamische en diffuse) doelgroep nog in opbouw

De verantwoordelijkheid voor de uitvoering van beleid is voor een belangrijk deel bij externe organisaties gelegd, welke daarvoor subsidie ontvangen. Een deel van de structuur voor de ondersteuning en versterking van de doelgroep is nog in opbouw (Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland biedt ondersteuning sinds 2015; het Erfgoedplatform Overijssel is er sinds 2021). Dit geldt ook voor de bekendheid en het gebruik van de aanwezige ondersteuning door de doelgroep. Die doelgroep en hun behoefte is bovendien dynamisch en diffuus. De provincie werkt niet samen met gemeenten bij immaterieel erfgoed, hoewel de doelgroep van haar beleid wel veelal met hen te maken krijgt.

Uitvoering voor belangrijk deel bij externe organisaties, via subsidies

De provincie werkt voor de uitvoering van haar beleid met externe organisaties, die verantwoordelijk zijn voor de uitvoering op specifieke onderdelen (zie tabel 2). Zij ontvangen daarvoor subsidies. Het gaat daarbij bijvoorbeeld om Collectie Overijssel, de Overijssellacademie en het KIEN. Ook Landschap Overijssel en het Overijssels Particulier Grondbezit voerden projecten uit.

Tabel 2: Uitvoerende organisaties en subsidies per beleidsonderdeel

Beleidsonderdeel	Organisatie	Bedrag en specificering waarvoor
Bijdragen aan behoud en gebruik Nedersaksisch	Overijssellacademie	Circa € 1,6 miljoen (€ 400.000 per jaar) voor 2021-2024 voor de uitvoering van het activiteitenplan Erfgoed verbindt! Dit is een breed plan o.g.v. streektaal en -geschiedenis dat programmalijnen bevat over: Nedersaksisch, Regionale verhalen, Erfgoed & toerisme ¹⁶ en Erfgoednetwerk Overijssel (hier komt het Erfgoedplatform Overijssel uit voort).
Netwerk kleinere cultuurhistorische organisaties ondersteunen	Collectie Overijssel en Overijssellacademie	
Netwerken erfgoed-gemeenschappen activeren	KIEN	€ 250.000 voor 2021-2024 (2021 en 2022: € 50.000 per jaar ¹⁷ en 2023 en 2024: € 75.000 per jaar) voor de uitvoering van het activiteitenplan 'Versterking Immaterieel Erfgoed, provincie Overijssel'.
Verhalen over voetlicht brengen (subsidieregeling het Verhaal van Overijssel)	Provincie voert regeling uit, ontvangers subsidie voeren projecten uit	€ 4,6 miljoen beschikbaar waarvan € 4,5 miljoen besteed in 2019-2023. Deze erfgoedbrede ¹⁸ regeling heeft als doel bij te dragen aan het behoud van cultureel erfgoed.
Verleden zichtbaar maken	Landschapsbeherende (en koepel-) organisaties	Bv. Landschap Overijssel € 50.000 en Overijssels Particulier Grondbezit ruim € 25.000 voor project 'Onze burens van de prehistorie' resp. project 'historisch cultureel landschap en natuurherstel' (zie volgende paragraaf).

¹⁶ Deze programmalijn is later afgeschaald.

¹⁷ Na 2022 is het subsidiebedrag van € 100.000 voor 2021-2022 vastgesteld op € 87.575 (wat de daadwerkelijke kosten voor de programma-uitvoering waren, zo bleek uit de eindrapportage).

¹⁸ Met erfgoedbreed bedoelen we dat de regeling niet alleen betrekking heeft op immaterieel erfgoed. Naast immaterieel erfgoed (inclusief streektaal) werd met de regeling ook plannen ondersteund op het gebied van archeologie en cultuur erfgoed.

Ondersteuningsstructuur nog deels in opbouw

Een deel van de structuur om Overijsselse erfgoedgemeenschappen en kleine erfgoedinstellingen te ondersteunen en te versterken is nog in opbouw. De ondersteuning van erfgoedgemeenschappen via het KIEN loopt al langer (sinds 2015). Het Erfgoedplatform Overijssel is in 2021 gestart. Dit platform zet zich in voor een Overijssels erfgoednetwerk en richt zich daarbij hoofdzakelijk op historische verenigingen en heemkundekringen, kleine musea en immaterieel erfgoedgemeenschappen. Vanuit het platform wordt advies gegeven, nieuws en kennis gedeeld, cursussen en bijeenkomsten georganiseerd en gefaciliteerd etc. Uit interviews kwam naar voren dat dit laatste een groeiend platform betrof waarbij de samenwerking tussen erfgoedorganisaties zijn vruchten afwerpt, maar ook dat het platform nog meer potentie heeft dan nu wordt ingezet en benut. Dit heeft te maken met het beperkte budget en aantal uren dat erin wordt gestoken, waardoor er nog geen stevige infrastructuur rondom het Erfgoedplatform is opgebouwd.

Ook de bekendheid en het gebruik van de aanwezige ondersteuningsstructuur door de doelgroep is nog in opbouw. Uit peilingen onder Overijsselse erfgoedgemeenschappen kwam naar voren dat in 2020 60% het KIEN niet kende en in 2024 iets meer dan 30% niet. Ook kende iets meer dan 30% van de erfgoedgemeenschappen het Erfgoedplatform niet in 2024. Er zijn geen cijfers van daarvoor bekend. Wel is duidelijk dat het gebruik van dit platform in 2022 en 2023 is gestegen.

Doelgroep en hun behoefte dynamisch en diffuus

Uitvoeringsorganisaties hebben zich ervoor ingezet de doelgroep van het beleid in beeld te brengen en te bereiken om zo hun behoefte te kunnen peilen en passende ondersteuning te bieden. Echter, het beeld van de doelgroep is - zo verwachten de uitvoeringsorganisaties zelf ook - nog niet compleet. Een belangrijke reden hiervoor is dat de beoefening van immaterieel erfgoed vaak buiten de officiële kanalen omgaat en in informele kring gebeurt. Daarom is het feitelijke veld van erfgoedgemeenschappen en -initiatieven vermoedelijk veel ruimer dan bekend. Bovendien is het veld net als immaterieel erfgoed zelf dynamisch. Gemeenschappen die zich eerder identificeerden met en betrokken waren bij een bepaalde vorm van immaterieel erfgoed verdwijnen en er komen ook weer andere gemeenschappen juist bij. Het kost tijd en inzet om de doelgroep (verder) te leren en blijven kennen. Dat geldt andersom net zo.

Bij de uitgevoerde peilingen deed soms slechts een deel mee (lage response), waarbij er het risico is dat er geen representatief beeld uitkomt omdat juist dat deel van de doelgroep dat in de praktijk tegen uitdagingen aanloopt en behoefte heeft ondersteuning een 'prikkel' heeft om dergelijke peilingen in te vullen. Uit de peilingen komt het beeld dat de behoefte van de doelgroep wisselend is: een deel ervoer uitdagingen en had behoefte aan ondersteuning, terwijl dat voor een ander deel niet zo was en zij geen gebruik hadden gemaakt van de aanwezige ondersteuning hoewel zij daar wel bekend mee waren. Daarbij blijkt het ook uitdagend om het concrete aanbod goed aan te laten sluiten op de behoefte. Zo kwam het in de afgelopen jaren voor dat er sprake was van een lage opkomst bij trainingen/workshops/cursussen, ondank dat er uit een peiling aan het begin van de periode kwam dat er een behoefte lag. Overigens betekent een lage opkomst niet automatisch dat het bereik ook laag ligt.

Geen samenwerking met gemeenten

Tot op heden werkt de provincie voor de invulling van haar ambities op het gebied van immaterieel erfgoed niet samen met gemeenten, want geen enkele Overijsselse gemeente heeft op dit moment actief immaterieel erfgoedbeleid zo werd ambtelijk gesteld. Echter, voor erfgoedgemeenschappen zijn met name gemeenten de overheid waar ze het meest mee te maken hebben en veel van de knelpunten die erfgoedgemeenschappen ervaren (bv. op het gebied van vergunningverlening) vallen onder de verantwoordelijkheid van gemeenten.¹⁹ Dit roept de vraag op samenwerking met gemeenten in de toekomst niet van meerwaarde zou kunnen zijn om Overijsselse erfgoedgemeenschappen zo goed mogelijk te kunnen ondersteunen. Hierbij speelt ook mee dat de staatssecretaris eerder dit jaar ook heeft aangegeven bestuurlijke afspraken met provincies en gemeenten te willen maken. De provincie Gelderland werkt al meerdere beleidsperiodes met cultuur- en erfgoedpacten die zij afsluit met gemeenten; er is ruimte om daarin ook aandacht te besteden aan immaterieel erfgoed.

Aanbevelingen

2. PS: Verzoek GS om de gerealiseerde structuur rondom het Overijsselse immaterieel erfgoed te borgen.
3. PS: Verzoek GS om in de aanstaande beleidsperiode bij immaterieel erfgoed in te zetten op de samenwerking met gemeenten.

2.4 Vinger aan de pols waardoor PS kon worden geïnformeerd & zicht verkregen is op resultaten project- en productniveau

GS hielden de afgelopen jaren, conform toezegging, vinger aan de pols bij de uitvoering van het beleid op het gebied van immaterieel erfgoed. GS konden hierdoor PS zodanig informeren over de provinciale inzet op dit thema dat zij hun controlerende rol konden vervullen. Daarnaast kreeg de provincie hierdoor zicht op de gerealiseerde resultaten op project- en productniveau.

Conform toezegging vinger aan de pols gehouden

GS gaven in haar cultuurbeleid 2021-2024 aan dat zij vinger aan de pols zouden houden. Dit is gebeurd bij de uitvoering van het beleidspijler op het gebied van immaterieel erfgoed, bijvoorbeeld door:

- de gemaakte afspraken met de Collectie Overijssel/de Overijsselacademie en het KIEN te monitoren via gesprekken en rapportages en
- een [dashboard](#) te ontwikkelen over de subsidieregeling ‘Het verhaal van Overijssel’ met daarin gegevens over ondersteunde projecten uit de periode 2013 t/m 2022²⁰.

Het beleidsterrein cultuur en sociale kwaliteit als geheel is in de P&C-cyclus gevolgd via elf [kengetallen](#). Hiervan raakte er één specifiek aan immaterieel erfgoed (het percentage

¹⁹ Kamerbrief ‘Immaterieel erfgoed van, voor, door en met iedereen’ (4 april 2024) en Onderzoeksrapport ‘Levend erfgoed. Een toekomstgerichte evaluatie van het immaterieel erfgoedbeleid’ (17 december 2023).

²⁰ Daarnaast liet de provincie in 2023 ook een (scriptie)onderzoek doen naar deze regeling.

inwoners dat deelneemt aan uitingen van volkscultuur) en raakten er twee (ervaren culturele identiteit en sociale cohesie) aan de verwachtingen van GS over de impact van immaterieel erfgoed. Dit zijn algemene kengetallen die logischerwijs niet direct gekoppeld kunnen worden aan de provinciale inzet. De provincie kent geen cultuur- en erfgoedmonitor of andere monitor waarin immaterieel erfgoed aan de orde komt.

Informatie aan PS verstrekt over inzet

GS gaven in het cultuurbeleid (2020) aan PS periodiek te informeren over de voortgang en resultaten via de P&C-cyclus. Sinds 2021 is er een separate presentatie over 'immaterieel erfgoed' opgenomen in de P&C-documenten. Hierin staat inhoudelijke informatie over wat de te ondernemen acties zijn en of/hoe die zijn gebeurd. Waar er sprake was van een concreet streefgetal gaven GS aan of dit was gerealiseerd. Daarnaast werd hiermee zichtbaar gemaakt hoeveel er voor deze presentatie is begroot en hoeveel daarvan is besteed.

De afgelopen jaren waren er diverse Statenvoorstellen en -brieven die relevant waren voor immaterieel erfgoed. Die meeste daarvan waren breder qua insteek (hadden bijvoorbeeld betrekking op cultuur of op evenementen) en waren daarmee relevant voor - bepaald - immaterieel erfgoed. Meerdere van de Statenbrieven werden naar aanleiding van een motie (bijvoorbeeld over Nedersaksisch, vrijwilligers of evenementen in relatie tot stikstof) naar PS gestuurd.

Zicht op gerealiseerde resultaten op project- en productniveau

De inzet van de provincie op het gebied van immaterieel erfgoed (en de daaruit voortvloeiende activiteiten door externe uitvoeringsorganisaties) leidde tot de realisatie van een grote diversiteit aan projecten en producten. Hieronder geven we per beleidsonderdeel (zie figuur 2) enkele voorbeelden met daarbij aangegeven wat er bekend is over het bereik daarmee/het gebruik daarvan. Dit is afkomstig van bijvoorbeeld documenten en websites van de uitvoerende organisaties en het dashboard over het Verhaal van Overijssel.

Streektaal

- Via 'Wiesneus', een tijdschrift voor dialecten, werd streektaal onder de aandacht gebracht bij kinderen in de basisschoolleeftijd. In de periode 2020-2022 deden respectievelijk 100, 200 en 160 basisscholen mee. Er is een streektaal lespakket voor het MBO en HBO, met de focus op zorg en burgerschap ontwikkeld en toegepast (twintig gastlessen verzorgd).
- De in 2021 gestarte [podcastserie](#) De Nedersaksen. Deze podcast gaat over de Nedersaksische cultuur, taal en geschiedenis. In 2022 volgden een tweede en derde seizoen en in 2023 startte een gelijknamige theaterproductie met negen optredens. De podcastserie is veelbeluisterd: in 2021 ongeveer 14.000 unieke luisteraars en in 2022 lag dit boven de 20.000. In totaal kent de podcast meer dan 130.000 streams. In 2023 startte een gelijknamige theaterproductie, met in totaal negen optredens.

Netwerken

- Bij het in 2021 opgerichte [Erfgoedplatform Overijssel](#) waren er in 2023: ruim 25 adviesvragen, meer dan 100 nieuwsberichten, 25 nieuwe artikelen in de kennisbank, 300 vrijwilligers bereikt met trainingen en bijeenkomsten georganiseerd door partners, 273 abonnees voor de periodieke nieuwsbrief, gemiddeld 700 gebruikers van de website per maand. Sinds de aansluiting bij het landelijke platform [erfgoedvrijwilliger.nl](#) kunnen Overijsselse erfgoedorganisaties hier kosteloos vacatures voor erfgoedvrijwilligers op plaatsen.
- Overijssels immaterieel erfgoed kan door de bijdrage van de provincie kosteloos meedoen aan het project [IE Spotten](#) van het KIEN. Tot nu toe deden er veertien mee, wat veel meer is dan in andere provincies. Bij het project worden bordjes met QR-codes geplaatst. Wie de code scant, komt in een online omgeving terecht waar kennisgemaakt wordt met het betreffende lokale immateriële erfgoed door middel van een kort filmpje, een beschrijving van de achtergrond en geschiedenis en foto's.

Verhalen en verleden

- In de periode 2019-2023 maakte de provincie 188 projecten mogelijk via de regeling 'Het verhaal van Overijssel'. Dat zijn er gemiddeld 38 per jaar. Het streefaantal van twintig projecten per jaar werd daarmee ruimschoots gehaald. Twee voorbeelden van recente projecten zijn: het behoud van carnaval als vorm van immaterieel erfgoed (2022) en de realisatie van een studiecentrum in Oldenzaal ten behoeve van het Twentse immaterieel erfgoed (2023).
- Het project rondom de herdenking van het jaar 1672 van de Overijsselacademie mondde in 2022 uit in:
 - een zesdelige [podcastserie](#) Bommen Berend in Overijssel (stand eind 2022: 6.100 unieke luisteraars en ruim 32.000 downloads);
 - een speciaal rampjaarfestival met ruim honderd bezoekers;
 - de [website](#) Bommen Berend in Overijssel (met 22 inhoudelijke verhalen) en
 - een mobiele [escaperoom](#) die meer dan twintig keer op locatie is ingezet waarbij deze ook veelvuldig is gespeeld door jongeren en (groot)ouders met kinderen, wat de specifieke doelgroep van het project was.
- Kern van het project 'Onze burens uit de prehistorie' van Landschap Overijssel (2023/2024) is het beschermen en zichtbaar maken van prehistorisch landschap in Noordoost Twente. Dit zichtbaar maken gebeurt bijvoorbeeld via: een vierdelige [podcastserie](#) met vraaggesprekken met experts die helpen bij de duiding van het prehistorische landschap, foto's in 'living history-setting'²¹ die gebruikt worden in de wandel- en fietsrouteapps en visualisaties van het prehistorische landschap.
- Het project 'historisch cultureel landschap en natuurherstel' van het Overijssel Particulier Grondbezit gaat om het vraagstuk hoe natuurdoelen en maatregelen samen kunnen gaan met het behoud van cultuurhistorische elementen en waarden. Het project leidde in eind 2023 tot een [handreiking](#) en tot een lezing en excursie (er werd bij een pilot op het Lankheet gekeken waarbij nieuwe kleinschalige akkers met biodiverse akkerflora zijn aangelegd).

²¹ Hierbij zijn om het prehistorische landschap tot leven te wekken, op bepaalde locaties scènes uitgedacht om na te spelen.

2.5 Bijdrage aan doelen lastig vast te stellen; toezegging inzicht in impact te ambitieus

GS hadden hoge verwachtingen over de impact van (de inzet op) immaterieel erfgoed. Hun toezegging om zicht te geven in de impact van de cultuur- en erfgoedsector is te ambitieus gebleken. De complexiteit om dit te laten zien, zit er bijvoorbeeld in dat het lastig is om vanuit de grote diversiteit aan resultaten op project- en productniveau tot een totaal te komen waarvan vastgesteld kan worden wat de bijdrage is aan de beleidsdoelen (welke bovendien beperkt meetbaar zijn) en het moeilijk is om resultaten op 'waarde' te schatten. Een dergelijke toezegging, zonder daar enige kanttekening bij te plaatsen, kan (te) hoge verwachtingen wekken en daarmee samenhangend teleurstelling over wat men wel kan laten zien van de resultaten.

Hoge verwachtingen over impact en uitgesproken die te laten zien

GS gaven in 2020 aan dat zij de impact van de cultuur- en erfgoedsector, meer dan in de jaren ervoor, zouden laten zien. GS hadden hoge verwachtingen over de impact van (de inzet op) immaterieel erfgoed. Bij impact van (de inzet op) immaterieel erfgoed gaat het ten eerste om de bijdrage aan de bovenliggende ambities uit het cultuur- en erfgoedbeleid. De ambitie van de provincie op het gebied van erfgoed was "duurzaam en beleefbaar cultureel erfgoed"/"cultureel erfgoed met waarde voor de toekomst" (zie figuur 2). Ten tweede zagen we dat de provincie diverse positieve verwachtingen over (inzetten op) immaterieel erfgoed had. Bijvoorbeeld dat het de identiteit versterkt, zorgt voor sociale interactie en cohesie (verbinding), bijdraagt aan de leefbaarheid en economie/toerisme. Het gaat daarbij om de verwachte maatschappelijk en economische waarde van immaterieel erfgoed. Ook dit kan gezien worden als onderdeel van de impact.

Bijdrage aan beleidsdoelen lastig vast te stellen; toezegging impact te laten zien te ambitieus

De afgelopen jaren gaven GS niet meer inzicht in de impact van de cultuur- en erfgoedsector dan in de jaren ervoor. Die toezegging is te ambitieus gebleken. Dat het niet is gelukt om inzicht te geven in de impact, is begrijpelijk vanwege de enorme complexiteit hiervan. Die complexiteit zit in allerlei aspecten.

Ten eerste maakt de grote diversiteit aan gerealiseerde resultaten op project- en productniveau (zie §2.4) het lastig om van daaruit tot een totaal te komen waarbij vastgesteld kan worden wat de bijdrage is aan de beleidsdoelen. Bovendien is (immaterieel) erfgoed een beleidsterrein met 'zachtere' doelen. Hiermee bedoelen we dat de ambitie op het gebied van erfgoed - "duurzaam en beleefbaar cultureel erfgoed"/cultureel erfgoed met waarde voor de toekomst" - beperkt meetbaar uit te werken is. Ook bij diverse van de voorliggende doelen specifiek voor immaterieel erfgoed is dat lastig. Bij het behoud en het gebruik van Nedersaksisch lijkt dit misschien nog het meest eenvoudig, maar de provincie geeft hierover aan dat het daarbij niet gaat om het kwantitatieve aantal Nedersaksisch-sprekenden, maar dat het gaat om de toepassing en de beleving van deze taal.

Ten tweede is het moeilijk om de gerealiseerde resultaten op product- en projectniveau (zie §2.4) op 'waarde' te schatten. Is het gebruik van het aanwezige ondersteuningsaanbod of het bereik met een bepaald project/product bijvoorbeeld hoog of laag? Dit hangt bijvoorbeeld ook weer samen met de bekendheid van de ondersteuningsstructuur met de doelgroep en andersom, terwijl die doelgroep en hun behoefte dynamisch en diffuus is (zie §2.2).

Andere aspecten die het complex maken om inzicht te geven in de impact zijn:

- de invloed van externe factoren, zo had COVID-19 met name in 2020-'21 een grote invloed op de uitoefening van immaterieel erfgoed en de realisatie van door de provincie ondersteunde projecten;
- ook andere overheden en maatschappelijke fondsen zetten in op en dragen bij aan immaterieel erfgoed;
- er is weinig data en onderzoek over hoeveel immaterieel erfgoed(gemeenschappen) er is²² en de maatschappelijke en economische bijdrage daarvan;
- de zeggingskracht van informatie afkomstig van betrokkenen bij het immateriële erfgoed, omdat zij logischerwijs positief zullen zijn over 'hun' immateriële erfgoed en de bijdrage ervan.

Tegen dit laatste liepen we zelf ook aan in een enquête die we voerden onder erfgoed-gemeenschappen (N=57 van de 450)²³ waaruit kwam dat zij met name stelden bij te dragen aan sociale interactie en cohesie, het versterken van identiteit en economie (91%, 84% respectievelijk 74%) en in iets mindere mate aan leefbaarheid (67%).

Een voorbeeld dat hierbij nog interessant is om te noemen, is de [Cultuurmonitor Gelderland](#). Deze is in 2022 opgesteld naar aanleiding van een vraag van PS over het effect en de impact van het provinciale cultuurbeleid. De Cultuurmonitor geeft een eerste beeld van de stand van zaken van de Gelderse cultuursector en kan, als het vaker wordt gedaan, de ontwikkeling daarvan laten zien. Tegelijkertijd geeft het - ook dan - nog geen (goed) beeld van het effect en de impact van het beleid, want diverse van de hierboven genoemde redenen zijn nog steeds van toepassing. Zoals dat het lastig om de koppeling met de inzet van de provincie te leggen en dat het voor een belangrijk deel ook gebaseerd is van 'zachtere' gegevens (peiling onder inwoners).

Als Rekenkamer zijn we van mening dat evaluatie van het beleid van belang is voor toekomstig beleid en het goed is als GS om PS vooraf te laten weten hoe die evaluatie gaat plaatsvinden. Daar staat in het nieuwe cultuurbeleid 2025-2028 niets over in. Tegelijkertijd is het belangrijk als GS realistisch te zijn in toezeggingen over het geven van inzicht in de impact. De manier waarop GS hier in 2020 over schreven, zonder daarbij enige kanttekening te plaatsen, doet geen recht aan de complexe realiteit van het in beeld brengen van de impact en dit hadden zij kunnen weten. Dit kan bovendien tot (te) hoge verwachtingen leiden waardoor er risico op teleurstelling ontstaat over wat zij wel kunnen laten zien van de resultaten. Zelfs als de provincie veel meer inzet had gepleegd/zou plegen om de impact in beeld te brengen is het de vraag of dit gezien de complexiteit hiervan was

²² Wat er wel is geeft - mede vanwege verschillen in de insteek, definities en methoden - geen eenduidig en compleet beeld.

²³ Het bereiken van de doelgroep van het beleid om een goed beeld te krijgen van eventueel effecten van het beleid is een andere uitdaging. Hier raakten we in §2.3 al kort aan.

gelukt/zou lukken. Dit maakt dat het niet alleen van belang is om realistisch te zijn in de uitspraken die je als GS hierover doet maar ook realistisch te zijn in hoeveel het zichtbaar maken van de impact mag kosten (in tijd en geld).

Aanbeveling

- 4a. PS: Verzoek GS om realistisch te zijn over het inzicht dat ze kunnen geven in de impact.
- 4b. PS: Verzoek GS om in het nieuwe beleid aandacht te besteden aan de evaluatie daarvan.

Bijlage 1: Bronnenlijst

Cultural motion (2024). Levend erfgoed, een toekomstgericht evaluatie van het immaterieel erfgoedbeleid.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2018). Erfgoed telt.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (4 april 2024). Kamerbrief 'Immaterieel erfgoed van, voor, door en met iedereen'.

Rekenkamer Oost-Nederland (2024). Nota van bevindingen immaterieel erfgoed Overijssel.
www.immaterieelerfgoed.nl